

som skiljer ut Vita Bandets filantropiska verksamhet är att de inte såg sig som kvinnliga hjälparbetare utan som likställda männen och de agerade även ute i arbetslivet, ofta som företagare.

Kapitel 9, Företagarna, handlar om hinder och förutsättningar för de kvinnliga företagarna. Alkoholfri restaurangverksamhet utifrån olika exempel bildar utgångspunkten för genomgången av materialet. Och att arbetet bedrevs med stark målmedvetenhet och uthållighet visar det faktum att restaurangen Vita Bandet, i Slottskogen i Göteborg, fanns kvar i föreningens (nyktra) regi ända fram till 1986.

Kapitel 10, Rösträtt och politiskt medborgarskap, tar upp visionen om ett annat samhälle som lyser igenom hos de kvinnliga företagarna och tar sig politiskt uttryck i vitabandisternas arbete för kvinnlig rösträtt. Kapitlet analyserar vitabandisternas argument för kvinnlig rösträtt, och deras syn på kvinnors rättigheter samt betydelse för samhället i stort. Motståndet som de kvinnliga rösträttskämparna mötte lyfts särskilt fram i kapitlet, och det handlar om de gamla vanliga argumenten om att kvinnor inte är bra på abstrakt och logiskt tänkande. Ett annat problem som analyseras är rösträttsfrågans partipolitiska infärgning, men där tog Vita Bandet sin utgångspunkt i den opolitiska nykterhetsfrågan.

Kapitel 11, Det demokratiska genombrottet och folkomröstningen 1922, här fortsätter analysen av vitabandisternas politiska kamp, vilken fortsätter med och får sin förlängning i den genusfärgade frågan om förbud mot rusdrycker, som det folkomröstades om 1922. Frågan ansågs vara en manlig angelägenhet, men kvinnorna inom Vita Bandet förde en hård kamp för att få opinion för sina tankar och synpunkter.

Kapitel 12, Avslutande analys, tar upp den rörelseanalytiska tråd som löper genom hela boken, där varje kapitel avslutas med ett analytiskt resonemang. Just detta grepp visar på en av avhandlingens största och viktigaste förtjänster. Detta är inte bara en genomgång av källorna, inte uteslutande en redogörelse för vad som hände inom Vita Bandet, det är också en teoretisk analys som går på djupet och som skapar en förståelse för tidsandan, kvinnornas unika förutsättningar och villkoren för kampen. Avhandlingen avslutas med ett framåtblickande resonemang som poängterar och tydliggör hur viktigt det är att uppmärksamma genus när man studerar historien. Den berättigade frågan ställs i slutet av boken om hur det kan tänkas påverka det uppväxande släktet ifall viktiga delar av vår gemensamma historia förtigs. Kvinnor har, lika mycket som idag, genom historien spelat en avgörande

roll, det är bara det att forskningen inte har sett på det kvinnor gör med särskilt stort intresse.

Avhandlingens största förtjänster är dess konsekventa analytiska anslag som hjälper till att fördjupa förståelsen för organisationen, och ger perspektiv på skeendet. Men viktigare ändå är att Åsa Bengtsson uppmärksammar ett ämne och en förening som tidigare ignorerats av forskarsamhället. Att framställningen är språkligt briljant och att personer, skeenden och miljöer, men även den teoretiska analysen, redogörs för på ett levande och intresseväckande sätt bidrar till ett mycket gott helhetsintryck. Ett något spretigt och otydligt syfte skymmer inte det faktum att detta är en avhandling som förtjänar en plats bland böckerna som beskriver den svenska 1900-talshistorien.

Eddy Nehls, Trollhättan

Gustav Källstrand: *Medaljens framsida. Nobelpriset i pressen 1897–1911*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2012. 334 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7331-531-9.

Nobelprisforskningen utgör en mycket omfattande kunskapsproduktion och det mest bemärkta priset i fysik, kemi, medicin, litteratur och fred slutar uppenbarligen inte att fascinera. Det internationella forskningsintresset är stort och fallstudierna är flertaliga. Nobelpriset ger upphov till flera intressanta och relevanta perspektiv att anlägga, och särskilt de vetenskapliga priserna befinner sig i skärningspunkten mellan vetenskap, politik och kultur. Prisets historia rymmer gott om intresseväckande personligheter och berättelser kring anmärkningsvärda utnämningförfaranden, nationell konkurrens och intern prestigefylld tävling om materiella resurser. Alfred Nobels omtalade och närmast mytomspunna testamente och utdelandet av de första Nobelprisen 1901 var en produkt av sin tid kring sekelskiftet 1900, där förvisso nationell fredlig tävling mellan "kulturnationerna" var legio, men där internationalismen var lika betydelsefull för införandet av Olympiska spel, världsutställningar, internationella fredsrörelser eller Röda Korset. Perioden 1871 efter tysk-franska kriget och fram till första världskrigets utbrott 1914 brukar ibland benämnas som "idyllisk", och syftar då på en relativt fredlig period i Europa. Att tävla om idrott, uppfinningar, vetenskapliga upptäckter eller skönlitterära verk framstår som ett attraktivt alternativ till det vapenskrammel som hade föregått denna period, och som i hög grad senare skulle präglade 1900-talet. Markanta sociala och ekonomiska skillnader mellan de olika

samhällsskikten tycktes dock inte störa sikten för denna oskarianska feststämning.

Även om Nobelpriset är tämligen utforskat finns det ännu studier att utföra, och under vilka former priset mottagits i den svenska pressen har tidigare inte berörts i någon större utsträckning. Idéhistorikern Gustav Källstrand har dock fyllt en viktig kunskapslucka i detta avseende i och med sin nyutkomna avhandling *Medaljens framsida. Nobelpriset i pressen 1897–1911*. Vi kan här tala om ett slags Nobelprisets receptionsforskning, och Källstrands syfte är tvåfaldigt: ett empiriskt att kartlägga hur den svenska pressen skrev om priset under dess första decennium och ett analytiskt som handlar om att studera den mening som pressen tillskrev priset och hur denna kan ha påverkat rapporteringen kring det. Författarens ambition är att fånga den tradition som skapades kring hur priset skildrades i pressen. Pressen tillskrivs, i avhandlingen, en stor roll för prisets existens, vilket betyder att förväntningar kring vad priset skulle kunna tänkas innebära för svenskt vidkommande diskuterades i pressen innan priset institutionaliserades juridiskt. Redan innan priset fick sin juridiska och formella form blev det ett kontroversiellt ämne i pressen och i den offentliga debatten, då Nobels testamentliga formuleringar gav upphov till olikartade tolkningar och kompromisser för att priset överhuvudtaget skulle kunna fungera i praktiken. Tal om att Nobels ursprungliga tankar förvanskats uppstod tidigt, och dessutom utkämpades en strid med besvikna släktingar som önskade en större andel av arvet.

Införandet av priset skedde så att säga inte ostraffat då t.ex. Nobels idéer om internationalism i mänsklighetens tjänst inte nödvändigtvis rimmade särskilt väl med sekelskiftets nationalistiska stämningar. Inte heller fredsprisets utlokalisering till Oslo under unionsstridens sista år mottogs med blida ögon av konservativa grupperingar. Frågan var även om det kunde uppåtdas tillräckligt med kompetens för att från svensk horisont kunna göra en adekvat bedömning av de kandidater som stod till buds i fråga om de vetenskapliga prisen och om litteraturpriset. Under prisets första decennium skapades dock, enligt Källstrand, en idealbild av vad priset borde vara, nämligen en fråga om Sveriges relation till utlandet, en fråga om prisets betydelse för Sverige som vetenskaplig rangnation och slutligen en fråga om att priset delas ut till de riktigt stora vetenskapsmännen.

Hur priset uppfattades internationellt var centralt, då det hade en direkt koppling till Sveriges status som kulturturnation. Att den internationella pressen överhuvudtaget diskuterade priset och pristagarna var betydelsefullt, då

det kunde ses som ett kvitto på prisets inflytande inom den vetenskapliga och litterära världen. I den mån priset kritiserades internationellt ”tvingades” dock de svenska pressrösterna korrigera vad som uppfattades som missförstånd eller rentav som felaktigheter. I detta korrektiv ingick premisen att den svenska pressen alltid satt inne med facit. Gärna ett betydelsefullt internationellt pris i mänsklighetens tjänst, men först en rejäl dos av nationell bearbetning.

Att priset fick ett internationellt erkännande var som nämnts centralt, men relevant var även att prisutdelningsceremonierna fick ett folkligt mottagande. Hur priset manifesterades i offentligheten debatterades, då det emellanåt höjdes röster mot att ceremonierna inte var tillräckligt förknippade med folkfest, flaggviftande och sångnummer. Den oskarianska samhällsordningen skulle legitimeras genom Nobelprisfestligheterna vid sidan av firandet av de vetenskapliga och litterära bragderna.

Det mest kritiserade priset får nog anses vara det i litteratur, där åsiktsskillnaderna mellan olika pressröster kan förväntas vara större än vid de vetenskapliga priserna där färre aktörer har tillräckligt med adekvata kunskaper för att kunna göra en rimlig bedömning. Svenska Akademien hamnade således i blåsväder redan från begynnelsen, vilket även kan ses som en process i det ständiga kattrakandet inom den litterära parnassen. Pressdebatten handlade minst lika mycket om vilka författare som förbisågs som de diktare som verkligen förärdades priset. Det mest omtalade exemplet under prisets första decennium utgör uppropet till stöd för Leo Tolstoj 1901, där en imponerande skara av författare, konstnärer och andra kulturpersonligheter i Sverige figurerade. Vilka Nobelpristagare som fick mest erkännande i pressen, särskilt de vetenskapliga, handlade i hög grad om hur de kunde betraktas som intressanta eller ej. Pristagarnas personlighet och publika hållning spelade stor roll. För att uppgradera priset i sig krävdes att pristagarna försågs med de attribut som anstod en sådan. De beskrevs med andra ord som äventyrliga och spirituella, och själva hjältedådet bestod i att vinna priset. Det krävdes inte längre, som under 1800-talets andra hälft, att de var polarresande eller spektakulära uppfinnare. Att vinna Nobelpriset *i sig* räckte för att göra dem äventyrliga och prestigefyllda. Dock var det fortfarande väsentligt att de var icke-typiska forskare, att de var speciella. Vem som helst kunde (borde?) inte få Nobelpriset, vare sig det handlade om vetenskap eller litteratur. Nobelpriset skulle bli ett kvitto på Sveriges internationella betydelse som vetenskaps- och kulturturnation, och pressen tog sin upp-

gift på allvar för att förstärka den nationella ambitionen. Pressen utgjorde ingen neutral förmedlare av priset till svenska tidningsläsare, utan fungerade som medskapare av priset. Nobelpriset i sig kan inte förstås utan externa aktörers hantering av det, vilket värde priset har under en viss historisk period är en fråga om förhandling mellan olika parter: pressen, vetenskapssamhället, kulturdebattörer och i viss mån tidningsläsarna själva.

Källstrand har genomfört ett fint empiriskt arbete, och hans tolkningar av hur priset har skapats och medskapats i den svenska offentligheten under dess första decennium känns övertygande. Det finns dessutom anledning att tro att de politiska kontroverserna kring främst de vetenskapliga priserna ökade efter första världskriget, märk särskilt Fritz Habers kemipris direkt efter kriget. Om det internationella vetenskapssamhället någorlunda hade präglats av samförstånd före världskriget fick detta en rejäl törn efter världsbranden, då Tyskland och dess allierade utsattes för ostracism av segrarmakterna under de första efterkrigsåren. Många forskare såg sig som representanter för sin nation och sin kultur, vare sig det handlade om Tyskland, Frankrike eller Storbritannien. Nobelpriset utgjorde inget undantag.

Alla medaljer har en framsida, men framsidans baksida säger sannolikt något mer om dess själ. Nobelpriset är problematiskt att hantera och har nog inte alltid blivit den kungsväg till svensk upphöjdhed som många ställt sina förhoppningar till.

Henrik Brissman, Lund

Johanna Bergqvist: *Läkare och läkande. Läkekonstens professionalisering i Sverige under medeltid och renässans*. Lund Studies in Historical archeology 16. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet 2013. 478 s., ill. English summary. ISBN 978-91-8957-852-4.

Johanna Bergqvists avhandling är en stor och stilig bok om ett omfattande och angeläget ämne. Den tematik hon tar sig an är förhållandevis litet utforskad om man ser till Sverige medan motsvarande internationella forskning är rik. Avhandlingen består av två avdelningar, den första och egentliga avhandlingen är uppdelad i sju kapitel, den andra utgörs av ett hundrasidigt och mycket innehållsrikt appendix i form av en katalog över föremål och arkivuppgifter från städer och kloster. Det första kapitlet tar upp ramverk och annan forskning, det andra diskuterar källor,

det tredje ”medicinska kulturer och kulturmöten”, det fjärde handlar om förståelsen av sjukdomar och skador, det femte om läkare och läkerskor, det sjätte om ”läkekonster” och det sjunde summerar som sig bör vunna resultat. Appendix förtecknar medicinskt artefaktmaterial från Lund, Gamla och Nya Lödöse, Skara, Visby, Linköping, Vadstena stad, Sigtuna och Uppsala, varpå följer registrering av fynd från klostren i Alvastra, Varnhem, Vreta, Gudhem och Vadstena. Sådant material kan ofta ge ett större tidsdjup än ett begränsat skriftligt material.

Bara denna korta ingress visar att Johanna Bergqvists avhandling spänner över mycket, inte minst tidsmässigt, i runda slängar ett halvt millennium. Avhandlingen måste ha tagit mer tid att slutföra än vad som numera är det gängse måttet. Den förväntade arbetsinsatsen växlar i hög grad mellan olika discipliner, naturligtvis också inom arkeologin. När allt enligt dagens kliometriskas blir till statistik glöms ofta sådana faktorer bort. Men det finns verkligen anledning att applådera dem som genomför uppgifter utöver det stipulerade. Det finns också mycket gott att säga om Bergqvists avhandling, den är både lärorik och utmanande.

Tidsavgränsningarna bakåt och framåt är som sagt vida, från tidig medeltid till det svåravgränsade begreppet ”renässans”. I huvudsak slutar undersökningen i det sena 1500-talet men ibland inkluderas även det tidiga 1600-talet. Källorna utgörs av sagor och krönikor, litterära verk av Saxo och Olaus Magnus, av lagar, av vadstenadiariet, av tänkeböcker – det sista är en omfattande genre som i utgiven form ofta har utmärkta register för yrke, brotts-typ, skador osv., men som dock här inte systematiskt har utnyttjats. Appendix upptar som sagt förekomsten av artefakter men inte osteologiskt material (som ju använts av Möller-Christensen, Gotfredsen och Arcini). Förväntat källmaterial undviks delvis (nedan), t.ex. om vad som kan återfinnas i närheten av Gustav Vasa och Erik och hovet.

Här får det räcka med synpunkter på kapitel fem, det avsnitt som anger avhandlingens anspråk genom dess undertitel, alltså att läkekonsten har professionaliserats redan före renässansen och barocken. Tesen är att det skett i två steg, ett fram till digerdöden, då kanske 70 procent av landets befolkning dog, sedan efter katastrofen en successiv återhämtning. Uppgiften blir därmed att registrera ”läkare” i den svenska historien inom tidsramarna. För det tidiga skedet finns belägg främst från den isländska litteraturen. Läsaren frågar nog om hur giltiga de ska uppfattas vara. Som belägg för professionalisering anför författaren differentiering (s. 198), att åderlätning utfärdades av andra personer än läkare och bardskäre.